

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ МАСШТАБІ

GLOBALIZATION OF INTERNATIONAL ECONOMIC RANGE AND ISSUE OF PROVISION WITH THE COMPETITION ON A GLOBAL SCALE

Швидка Т.І.,

к.ю.н., асистент кафедри господарського права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Глобалізація міжнародного економічного простору актуалізує розгляд проблеми забезпечення конкуренції в міжнародному масштабі, основними суб'єктами якої є транснаціональні корпорації. Конкурентна політика держави потребує перегляду механізмів реалізації та модернізації норм конкурентного права та законодавства як на національному, так і міжнародному рівнях. Сьогодні антимонопольне законодавство не є ефективним інструментом регулювання конкурентних відносин, так само як і національні антимонопольні органи не можуть бути дієвим регулятором щодо правопорушень міжнародного масштабу.

Ключові слова: транснаціональна корпорація, глобалізація, конкурентна політика держави, міжнародна конкуренція, конкурентоспроможність, світовий ринок.

Глобализация международного экономического пространства актуализирует рассмотрение проблемы обеспечения конкуренции в международном масштабе, основными субъектами которой являются транснациональные корпорации. Конкурентная политика государства требует пересмотра механизмов реализации и модернизации норм конкурентного права и законодательства как на национальном, так и на международном уровнях. Сегодня антимонопольное законодательство не является эффективным инструментом регулирования конкурентных отношений, так же как и национальные антимонопольные органы не могут быть действенным регулятором по правовым решениям международного масштаба.

Ключевые слова: транснациональная корпорация, глобализация, конкурентная политика государства, международная конкуренция, конкурентоспособность, мировой рынок.

The globalization of international economic range will upgrade the issue of provision with the competition on a global scale, the main subjects of which are transnational corporations. Competitive policy of the state needs to review the mechanisms of implementation and modernization of the norms of competition law and legislation both nationally and internationally. To regulate competitive relations and stimulate the competition's level effectively, it is necessary to revise the national legislation from the point of view the global measurement and the introduction of the cooperation between the Antimonopoly Committee of Ukraine and the antimonopoly authorities of other countries. The stimulation of competition within the country is an integral part of the state's competitive policy, but in the context of globalization, the issue of the day is the regulation and stimulation of competition on the global scale and the creation of its own competitive enterprises that would be worthy competitors of the world. The modernization of the legislation on the activities of branch establishments of large MNCs on the territory of Ukraine or other countries where they operate as national subjects of economic entities or have the status of foreign enterprises. An important aspect in this direction is the issue of regulating compliance with competitive requirements and compliance with the national rules of law. The processes of globalization and internationalization require revision of the rules of competition and the creation of a unified legislative framework for the regulation of competitive relations and the definition of a competitive policy of states in the conditions of globalization, taking into account both the interests of large multinational corporations and small and medium-sized businesses within the national market. Ensuring a real level of the competitiveness on a global scale, which players can be as global leaders of MNCs, as well as newly created enterprises that have the potential to enter the world markets due to competitive advantages, should play an important role in the system of regulating the competitive policy of states.

One cannot ignore the level of monopoly abuse by giant companies. Competitive offenses of an international scale are a real disaster for the global economy, the more; it does not allow the emergence of new players in the market due to artificially created barriers. The regulation of MNC at the legislative level must necessarily take into account the responsibility for large-scale offenses, including unfair competition methods. In determining liability, it is necessary to take into account the damage inflicted on the economy and other subjects in the market.

For effective regulation of the activities of MNCs in the world market, it is necessary to develop unified rules of MNCs conduct, which should include chapters on the regulation of competitive relations and the code of violations of the competitive law in the framework of international law. When it comes to international competition, the subjects of which are supranational groups, there is a need for the internationalization of antimonopoly bodies and the creation of effective mechanisms for regulating and preventing cartels, abusing a monopoly position at the global level, and ways to combat unfair competition.

Key words: transnational corporation, globalization, state competition policy, international competition, competitiveness, world market.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації міжнародного економічного простору потребують єдиного підходу в галузі забезпечення добросовісної конкуренції та підвищення конкурентоздатності національних економік. Поняття «національний» ринок втрачає своє значення та на його заміну приходять поняття «глобальний», «відкритий» ринок, що потребує модернізації регулювання. Головними конкурентами в рамках міжнародного ринку є транснаціональні корпорації (далі – ТНК), які завдяки своїй масштабності виробництва мають великі конкурентні переваги та ставлять під загрозу функціонування дрібних компаній малого та середнього бізнесу в рамках національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами міжнародної конкуренції та діяльності ТНК, визначенням їхньої конкурентоспроможності займалися різні вчені-економісти та правники, зокрема Антонюк Л. [10], Лисенко Д. [9], Смірнова К. [13], Задихайло Д. [11], Уман-

ців Ю. [12], Заєць В. [8], Ткаченко М. [7], Коніна Н. [15] та інші. Але багато сфер і питань регулювання глобальної конкуренції залишаються не розкритими та потребують уваги з боку науковців і законотворчих органів.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути й проаналізувати стан міжнародної конкуренції та вплив глобалізації й функціонування суб'єктів національного ринку. Запропонувати актуальні дієві механізми регулювання та стимулювання конкуренції національних суб'єктів господарювання в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації та інтеграції економіки України у світовий ринок актуальним є дослідження механізмів реалізації конкурентної політики. Національний масив конкурентного законодавства складають Закон України «Про захист економічної конкуренції» [1], Закон України «Про антимонопольний комітет» [2], Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [3], Господарський кодекс [4] і безліч

підзаконних нормативно-правових актів, що мають розгалужений характер. Національне законодавство сьогодні не має дієвих норм, які б мали продуктивний вплив на конкурентні відносини в умовах глобалізації. Змінюється структура ринку, відкриваються кордони, з'являються та впроваджуються у виробництво новітні технології – усе це не може функціонувати в рамках застарілої законодавчої бази. Ба більше, національне законодавство не є дієвим регулятором в умовах глобалізації. Глобалізаційні процеси потребують універсального підходу до правил конкуренції та інтернаціоналізації як законодавчої бази, так і антімонопольних органів.

На фоні глобалізаційних процесів особливо актуальною виглядає проблема формування єдиного підходу в галузі забезпечення добросовісної конкуренції та підвищення рівня конкурентоздатності національної економіки. Зрозуміло, що глобалізація як явище не дає можливості ані національному законодавству, ані антімонополюним органам держави бути дієвим регулятором конкурентних відносин у рамках міжнародної конкуренції. Конкурентна політика держави дедалі більше відходить від протекціоністських механізмів, відкриваючи межі ринку до світового масштабу, що потребує перегляду механізмів реалізації. Казати про закритий національний ринок не має сенсу. Курс країни повинен бути спрямований на зростання рівня конкурентоздатності національних товарів і послуг на світовій арені. Умови існування глобальних світових ринків передбачають розроблення країною стратегії й тактики виходу на міжнародну арену з власним конкурентоздатним виробництвом й бути достойними конкурентами, при цьому рівень конкурентності повинен бути забезпечений як усередині країни, так і на міжнародній арені господарювання.

Характер глобальної конкуренції переносить центр уваги з національного на міжнародний рівень. Основними суб'єктами міжнародної конкуренції є транснаціональні корпорації провідних країн світу США, Японії, Китаю та країн Євросоюзу. Великі ТНК мають значні переваги та диктують «правила гри» на ринку. Транснаціональні корпорації тяжіють не просто до монополій у рамках однієї держави, а йдеться про монополізацію та олігополізацію всесвітнього масштабу. У таких випадках контролювати конкурентні відносини в рамках національного законодавства неможливо, адже йдеться про суперництво наднаціональних угруповань.

Розглядаючи характеристики ТНК та їхні конкурентні переваги, можна виділити їхні основні ознаки. Транснаціональні корпорації передбачають наявність підприємств щонайменше у двох країнах. Найчастіше ТНК за організаційно-правовою формою являють собою холдингові структури, що очолюються центральним холдингом, якому підпорядковані дочірні структури. Така форма дає можливість проводити єдину економічну політику, забезпечуючи чітку координацію між підприємствами, за таких умов дочірні підприємства зберігають за собою певну самостійність. ТНК є об'єднанням у своєму виробничому циклі від початкового виробництва або видобування сировини до виготовлення кінцевого продукту, а отже, зосередження в одних руках всього ланцюга виготовлення та реалізації тієї чи іншої продукції. Завдяки об'єднанню фінансових, науково-технічних і трудових ресурсів фірм, що входять у склад ТНК, відбувається досягнення синергетичного ефекту. Масштабність виробництва дає можливість економії витрат завдяки логістичним мережам, серійності виробництва, експорту на нові ринки. Не менш вигідним моментом є розташування різних ланок виробничого циклу (від добування сировини до реалізації кінцевого продукту) в різних країнах за умови їх найвигіднішого розташування, дотримання екологічних норм, дешевої робочої сили тощо. Інноваційна складова відіграє важливу роль у діяльності та лідакстві ТНК. Роль науково-дослідницьких бюро та глобальних інноваційних мереж не мож-

на недооцінювати в забезпеченні їх конкурентоспроможності на світових ринках.

Сьогодні ми маємо ситуацію на світовому ринку, що явно виражає олігопольний характер конкуренції в більшості галузей економіки, у якому спостерігається домінування невеликої кількості світових лідерів; у кожній галузі виробництва існують від одного-двох до десятків наймасштабніших учасників, які розподіляють між собою той чи інший ринок. Але можна і спостерігати швидку зміну лідерів на різних ринках під впливом глобальної конкуренції, демографічних і соціальних змін, розвитку Інтернету та інноваційних технологій тощо. ТНК ефективно використовують оптимальне поєднання ресурсних, технологічних, інноваційних і глобальних конкурентних переваг [15, с. 20].

Як приклад розглянемо ринок виробництва мобільних телефонів, безперечними лідерами якого є компанії «Apple» та «Samsung», що, безумовно, диктують «правила гри» іншим суб'єктам цього сегменту ринку. Завпровадження ними нових технологій у процесуальних системах, оптичних можливостей фото- і відеокамер, новітніх механізмів конфіденційності, ідентифікації тощо впливає на те, що інші суб'єкти, наприклад «HTC», «Huawei», «Meizu», «Lenovo», які займають дещо нижчий цінновий сегмент ринку, прагнуть впроваджувати ті самі технології, але конкурувати із сильнішими лідерами дуже важко. Потрібно сконцентрувати увагу на тому, що конкуренція – двигун прогресу, і завжди компанії-лідери прагнуть йти на випередження, впроваджуючи нові можливості та прагнуть бути на крок попереду своїх конкурентів. Часто трапляються випадки, коли компанії-лідери певного проміжку часу опиняються «позаду» своїх конкурентів. Така ситуація, наприклад, була в 90–2000-х роках, коли ринок мобільних телефонів розподілявся між компаніями «Nokia», «Samsung», «Siemens», «Sony-Ericson», «Motorola» тощо. Ера смартфонів залишила багато з цих компаній у стані потенційних конкурентів, а деякі зовсім загубили свої позиції на цьому ринку. До того ж перевагою ТНК є те, що багато з них мають різні напрями діяльності та займають долю різних сегментів ринку, а отже, загубивши свої позиції в одному секторі, компанія може залишитися лідером в іншому або відкривати нові напрями виробництва.

Ринок виробництва літаків також розділений між декількома компаніями-гігантами, безспірними лідерами та основними конкурентами якого є компанії «Boeing» та «Airbus», що відповідають передовим технічним характеристикам і не поступаються провідними позиціями іншим компаніям. Не менш гостро ситуація складається і на ринку автомобілів, де більша частина ринку припадає на 3 транснаціональні автоконцерни (General Motors, Volkswagen group, Toyota Motor Corporation) тощо. І приклади таких ринків, де діє 1–2 транснаціональні компанії-монополістів, можна приводити нескінченно – аж до максимально «побутового» рівня (газовані напої, солодощі, побутова техніка, цигарки тощо).

Не можна назвати всі дії великих компаній чесними, а конкурентні методи – добросовісними. Трапляються як зловживання монополюним становищем, так і картельні змови, що є прямим порушенням антімонополюної політики ЄС [14, с. 83]. Найчастіше компанії-основні конкуренти перебувають у неформальній або формальній змові щодо впровадження новітніх технологій у паралельній послідовності. Це, авжеж, заважає іншим конкурентам ринку, які повинні дотримуватися «правил гри лідерів».

Розглядаючи ринок інформаційного сектора, не можна залишити поза увагою зловживання з боку компаній-гігантів «Google» і «Microsoft», що сплачують мільярдні штрафи за зловживання та продовжують порушувати правила чесної добросовісної конкуренції.

Наприклад, у 2017 році Антімонополюний комітет Єврокомісії звинуватив Інтернет-гіганта «Google»

в несанкціонованому використанні свого монопольного становища та порушенні принципів вільної конкуренції на ринку сервісів порівняння цін. З'ясувалось, що компанія «Foundem», яка спеціалізувалась на порівнянні цін на певні категорії товарів, запропоновані різними товаровиробниками, була додана компанією «Google» у так званий «чорний список». На практиці це виявилось у неможливості знайти дані щодо цієї компанії в пошуковій системі «Google». Причиною такого порушення стало бажання «Google» позбавити конкуренції свій сервіс з аналогічним функціоналом «Google Shopping». Як стало відомо в процесі розслідування, продукт, розроблений компанією-монополістом, користувався значно меншим попитом, про що свідчать відомості, надані працівниками «Google». Для того щоб змінити це, «Google» розробила спеціальний комп'ютерний алгоритм, який виводив продукцію компанії на перші місця за результатами пошуку користувачів. Таким способом компанія просувала товари через «Google Shopping», ставлячи «свої» товари на перші сторінки в пошукових системах, а іншим конкурентам взагалі не давала можливості розвиватися та рекламувати себе. Усе це Єврокомісія розцінює як порушення ст. 102 Договору про функціонування Європейського Союзу [5].

Уже згадувалось, що компанії-гіганти, світові лідери та монополісти не завжди діють у рамках чесної конкуренції, трапляються випадки розподілу ринків, встановлення контролю за діяльністю конкурентів, нав'язування невідповідних умов і додаткових зобов'язань, поширення неправдивої інформації, дискредитація, цінова змова тощо. Прикладів недобросовісної конкуренції дуже багато, включно з економічним шпигунством і застосуванням хабарів найбільшими компаніями. Але навіть великі штрафи за порушення конкурентного законодавства не лякають великих і провідних корпорацій, що продовжують використовувати недобросовісні методи конкурентної боротьби.

Однією з тенденцій ТНК є злиття та поглинання, що надають більших конкурентних переваг і без того могутнім ТНК. Основною метою є вихід на нові ринки збуту, доступ до інновацій партнерів, використання нових можливостей тощо. Особливо небезпечним явищем є злиття найкрупніших компаній, що може призвести до абсолютної монополії та створення гігантських ТНК, що не надасть жодного шансу для конкурентної боротьби на ринку. Для здійснення масштабних злиттів і поглинань антимонопольні органи повинні надати дозвіл, беручи до уваги всі позитивні та негативні фактори таких об'єднань.

Поряд із цими проблемами міжнародної конкуренції справжнім лихом є картельні змови, що можуть мати характер довготривалості, стійкості та приносити величезні збитки як для економіки, так і для населення.

Нещодавнім яскравим прикладом може слугувати розкриття картелю ринку вантажівок. У 2016 році Єврокомісія оштрафувала компанії MAN, Iveco, Volvo-Renault, Daimler, DAF майже на 3 мільярди євро за картельну змову щодо маніпулювання цінами на комерційні автомобілі та затягування строків впровадження нових технологій із захисту навколишнього середовища. Було доказано, що компанії були в змові з 1997 до 2011 рік [6].

Отже, розібравшись з основними характеристиками ТНК, можна дійти висновку, що величезні гіганти, підприємства яких розташовані в декількох державах, не можуть бути врегульовані антимонопольними органами або антимонопольним законодавством однієї країни. Йдеться про розроблення правил конкурентної боротьби та механізмів реалізації конкурентної політики міжнародного масштабу, що передбачає створення міжнародних інститутів регулювання та впровадження законодавчих актів, зокрема Кодексу регулювання поведінки ТНК та їхніх конкурентних переваг. У рамках ООН з 1975 по 1994 рік був підготовлений Кодекс поведінки ТНК [7], але так і не був прийнятий і залишився лише проектом. Схожі з проектом положення

містяться в Керівних принципах для багатонаціональних підприємств, які є додатком до Декларації про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства, що періодично переглядаються, але, на жаль, документ належить до так званого «м'якого права» та не має обов'язкової юридичної сили [10]. Попри важливі моменти діяльності та функціонування ТНК, важливим залишається саме питання регулювання конкурентної поведінки ТНК. Конкурентні переваги великих ТНК, вочевидь, набагато більші, ніж можливості малих і середніх підприємств, завдяки вищепереліченим позитивним моментам діяльності ТНК. Забезпечення реального рівня конкурентності міжнародного масштабу, гравцями якого можуть бути як світові лідери ТНК, так і новостворені підприємства, які мають потенціал вийти на світові ринки завдяки конкурентним перевагам, повинне зайняти важливе місце в системі регулювання конкурентної політики держав.

Не можна залишати поза увагою рівень зловживань монополістичним становищем із боку компаній-гігантів. Конкурентні правопорушення міжнародного масштабу є справжнім лихом для всесвітньої економіки, тим паче це не дає можливості з'явитися новим гравцям на ринку завдяки штучно створеним бар'єрам. Регулювання ТНК на законодавчому рівні повинно обов'язково брати до уваги відповідальність за масштабні правопорушення, зокрема й недобросовісні методи конкурентної боротьби. Визначаючи відповідальність, необхідно обов'язково зважати на характер шкоди, завданої економіці та іншим суб'єктам ринку.

Стосовно української економіки, то необхідним завданням уряду країни є створення можливостей розвитку власних конкурентоспроможних підприємств, які б виготовляли якісну продукцію та тяжіли до міжнародних стандартів. Це, у свою чергу, забезпечить розвиток конкурентності та конкурентоспроможності національної економіки на міжнародній арені. Отже, як зазначає Уманців Ю., конкуренція, з одного боку, є поштовхом для підвищення конкурентоспроможності, тоді як домінування глобальних монополій в особі ТНК є інструментом пригнічення слабших учасників ринку [13, с. 101]. Звичайно, що необхідним завданням національних економік є розвиток власних конкурентоспроможних підприємств. Але для цього в Україні на законодавчому рівні повинно бути закріплено не тільки поняття транснаціональної корпорації, а й порядок регулювання діяльності, регулювання філій і представництва іноземних ТНК та інші питання, пов'язані зі створенням плідної співпраці, розробленням єдиних принципів правового регулювання ТНК, створенням єдиної інформаційної системи про їхню діяльність, діяльність дочірніх і залежних осіб [8].

Поряд із домінуванням міжнародних ТНК для України залишається вкрай високий рівень монополізованості ринків усередині країни. Аналіз конкурентної ситуації дає можливість стверджувати, що монополюльно-олігопольні структури багатьох секторів економіки не надають можливості конкурувати малому та середньому бізнесу ані всередині країни, ані виходити на міжнародні ринки. Модернізація законодавчої та регулюючої бази повинна бути розроблена, зважаючи на особливості економічної ситуації в країні та рівень і без того неідеального конкурентного середовища. Авжеж, процес концентрації капіталу є об'єктивним результатом глобалізації та об'єктивною вимогою конкурентоздатності в міжнародній конкурентній боротьбі, тому, як зазначає Захидайло Д., об'єктом державної економічної політики повинні стати процеси концентрації капіталу, законодавчої врегульованості діяльності холдингових компаній і необхідність правового регулювання монополізованих структур із конкретною спрямованістю. Для підтримки конкуренції необхідні бути враховані політичні, інституційні, правові та регуляторні фактори дотримання [12, с. 12].

Важливим є передбачити заходи підтримки розвитку конкуренції, що містять політичні, інституційні, правові та регуляторні засоби формування в суспільстві сприятливих умов для вільного функціонування ринкових сил і дотримання всіма учасниками ринкових відносин правил чесної конкуренції. Поряд із функцією захисту конкуренції важливе місце посідає підтримка конкуренції, що може досягатися не примусовими, а заохочувальними засобами через залучення органів влади й місцевого самоврядування до утвердження зрозумілих і прозорих «правил гри» на ринку та закріплення чесних ділових звичаїв поряд із пропагандою позитивних наслідків конкуренції для суспільства [11].

Висновки. 1. Економіку України не можна розглядати ізольовано від економіки всесвітнього масштабу. Для ефективного регулювання конкурентних відносин і стимулювання рівня конкуренції необхідним є перегляд національного законодавства під кутом зору глобального виміру та запровадження співпраці Антимонопольного комітету України з антимонопольними органами інших країн.

2. Стимулювання конкуренції всередині країни є невід'ємною частиною конкурентної політики держави, але в умовах глобалізації вкрай актуальною проблемою стає регулювання та стимулювання конкуренції, узяті у всесвітньому масштабі, та створення власних конкурентоспроможних підприємств, що були б достойними конкурентами світовим лідерам.

3. Потребує модернізації положення законодавства стосовно діяльності дочірніх підприємств великих ТНК на території України або інших країн, де вони функціонують як національні суб'єкти господарювання або мають статус іноземних підприємств. Важливим аспектом у цьому напрямі стає питання врегульованості додержання конкурентних вимог і дотримання національних норм законодавства.

4. Процеси глобалізації та інтернаціоналізації потребують перегляду правил конкурентної боротьби та створення єдиної законодавчої бази для регулювання конкурентних відносин і визначення конкурентної політики держав в умовах глобалізації, зважаючи як на інтереси великих транснаціональних корпорацій, так і суб'єктів малого та середнього бізнесу в рамках національного ринку. Для дієвого регулювання діяльності ТНК на світовому ринку необхідним є розроблення уніфікованих правил поведінки ТНК, що повинні містити глави, присвячені регулюванню конкурентних відносин, і кодекс порушень конкурентного законодавства в рамках міжнародного права.

5. Коли йдеться про міжнародну конкуренцію, суб'єктами якої є наднаціональні угруповання, виникає необхідність інтернаціоналізації антимонопольних органів і створення дієвих механізмів регулювання та запобігання картелям, зловживанням монополюним становищем на глобальному рівні та засобів боротьби з недобросовісною конкуренцією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210–III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 12. Ст. 64.
2. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659–XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 50. Ст. 472.
3. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436–IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18–22. Ст. 144.
4. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 36. Ст. 164.
5. Договір про функціонування Європейського союзу. Консолідована версія. Consolidated version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union. С 326 (26.10.2012), 1–390. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
6. Європейських виробників вантажівок оштрафували за картельну змову. Інформаційно-аналітична група Auto-consulting. Випуск від 27.09.2017. URL: <http://www.autoconsulting.com.ua/article.php?sid=39770>
7. Ткаченко М. Економіка. Глава 5.2 Кодекс поведіння ТНК на мировом рынке труда. URL: http://lubbook.org/book_363.html
8. Заєць В. Правове регулювання діяльності ТНК. Єдина служба правової допомоги 3222. URL: https://3222.ua/article/pravove_regulyuvannya_dyalnost_tnk.ht
9. Лисенко Д. Проблема правового статусу транснаціональних корпорацій: міжнародно-правові аспекти: дисертація. Москва, 2003. URL: <http://pravolib.pp.ua/popyatie-priznaki-transnatsionalnoy-15557.html>
10. Антонюк Л. Міжнародна конкурентоспроможність і регіональний аспект. Міжнародна економічна політика. 2005. № 2. С. 44–68.
11. Задахайло Д. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 456 с.
12. Уманців Ю. Економічна конкуренція в умовах фінансової глобалізації. Фінанси України. 2009. № 10. С. 95–106.
13. Смирнова К. Правове регулювання конкуренції в Європейському Союзі: теорія і практика: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. 490 с.
14. Копина Н. Конкурентоспособность ТНК в условиях глобализации: автореф. дисс. ... д. эконом. н. Москва. 2009. 57 с.